

Нагорний Михайло Васильович,
заслужений артист України,
старший викладач кафедри музичного виховання,
Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені
І. К. Карпенка-Карого. Київ, Україна

Mykhailo Nagorny,
Honored Artist of Ukraine, Senior Teacher of
the Musical education Department.
I. K. Karpenko-Karyi
Kyiv National University of Theatre,
Cinema and Television. Kyiv, Ukraine

РОЛЬ ВОКАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ АКТОРІВ ТЕАТРУ

Анотація. У статті автор наголошує на важливості такої навчальної дисципліни, як «Сценічний спів», та її вагомості в освітньо-професійній підготовці майбутніх акторів. Сценічний спів був однією з основних складових у театральних постановках ще ХІХ століття. Це засвідчила поява чималої кількості музично-драматичних театрів, тобто таких, де музика обов'язково поєднувалася з драматичною дією, що розширювало жанрову палітру постановок – комедії, водевілі, оперети тощо. Отож акторові слід було володіти не лише драматичними здібностями, а й вокальними. У КНУТКіТ імені І. К. Карпенка-Карого дисципліна «Сценічна мова» посідає значуще місце і є невід'ємною складовою майстерності актора. Зазначено, що **методика вокального виховання** має низку складових, які ознайомлюють студентів акторського фаху з технікою співу, що допомагає їм оволодіти правильним звукоутворенням, диханням, розвинути артикуляційний апарат тощо. Автор зауважує, що найзручнішим матеріалом (особливо на початковому етапі навчання) є українська народна пісня, мелодико-інтонаційні звороти й співучість рідної мови якої сприятимуть початківцям в оволодінні прийомами формування звуку та виразності співу. У статті також артикульовано на ще одному аспекті вокального виховання драматичних акторів – розвиткові музичності. Це питання набуває актуальності сьогодні, коли на сценах драмтеатрів з'являються нові жанри – зонг-опера чи рок, опера, різні мюзикли і т.д. Отож навчальна дисципліна «Сценічний спів» спрямована на виявлення в акторові музично-вокальних здібностей, і її завдання – допомогти студентам оволодіти дієвим співом та розвинути музичність. Що й робить цю дисципліну невід'ємною частиною виховання в майбутньому драматичному акторові професіоналізму й артистизму зокрема.

Ключові слова: сценічний спів, українська народна пісня, музичність, дієвий спів, нова жанрова палітра.

Постановка проблеми та її актуальність. Аспекти контактів і взаємодії музики та театру: музика в роботі режисера, композитор і театр, сприйняття музики глядачем у контексті вистави. Важливий також аспект для нашої теми – музика в творчості актора. Різноманітність жанрової палітри репертуару сучасного українського драматич-

ного театру (драма, комедія, мюзикл, рок-опера); необхідність володіння акторами майстерністю як драматичного, так і музичного мистецтва. Саме тому актуальними є питання вокального виховання студентів, вагомість навчальної дисципліни «Сценічний спів» в освітньо-професійній підготовці майбутніх акторів.

Мета статті – окреслити низку питань методики вокального виховання акторів (роль українських народних пісень у набутті технічних і художньо-виконавських навичок; оволодіння дієвим співом; принципи відбору навчального репертуару; розвиток музичності як однієї з необхідних якостей актора та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти вокальної педагогіки знайшли висвітлення на сайтах вищих навчальних закладів культури і мистецтва та університетів, де є кафедри музичного мистецтва різного спрямування. Це методика викладання академічного і естрадного вокалу: Л. Прохорова (Вінниця, 2006), Н. Дрожжина (Ялта, 2007), В. Тетеря і О. Марцинківський (Київ, 2017-2018), В. Кузьмічова (Харків, 2020). Питання методики викладання вокалу для майбутніх вчителів музики й співу викладено в розробках викладачів педагогічних і гуманітарних університетів: у Кам'янець-Подільському імені Івана Огієнка, Миколаївському імені В. О. Сухомлинського, «Чернігівському колегіумі» імені Т. Г. Шевченка, Київському імені М. П. Драгоманова, Уманському імені Павла Тичини та ряді інших.

Кількість публікацій з питань методики вокального виховання акторів саме драматичного театру досить обмежена. Серед них слід відзначити праці Л. Гринь (Запоріжжя), присвячені питанням діагностики сформованості вокального голосу (2011), тематико-методичних основ вокальної педагогіки (2011) тощо. Це також робоча програма навчальної дисципліни «Вокал» Г. Беня, викладачки кафедри театрознавства і акторської майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка (2019/20) з необхідними й цікавими темами занять, як-от культура мови у співі, стильові особливості вокально-театральних жанрів.

Звичайно, питань методики вокального виховання акторів існує чимало, всі вони потребують розробки та оприлюднення.

Виклад основного матеріалу. «Відділити театр від музики абсолютно здається неможливим, тому що музика основна й типова для відчуття в часі». Ці слова видатного українського режисера Леся Курбаса свідчать про важливу роль музики у театрі, про спільність рис обох мистецтв. Адже обидва вони – мистецтва часові, динамічні. Спільність можна знайти в організуючій функції ритму в музиці й темпоритмі сценічного твору та ін.

Стосунки музики і театру виявляються в різних аспектах: роль музики в роботі режисера, композитор і театр, сприйняття музики глядачем у контексті вистави. У нашому випадку важливий такий аспект, як музика в творчості акторів, адже від них залежить сприйняття і здатність передати задуми режисера й композитора, звучання сценічної дії в цілому.

В Україні ще від початку XIX століття існує традиція функціонування музично-драматичних театрів (кріпосних чи приватної антрепризи), де не було розподілу на драматичні та музичні трупи. Витоки цієї традиції – в театралізації хороводних пісень східними слов'янами, в календарних обрядах часів Київської Русі, у вертепі та шкільній драмі, де музика була тісно пов'язана з драматичною дією. Тому й жанрова палітра репертуару досить різноманітна: комедії, мелодрами, водевілі, нескладні опери, оперети, а зараз і сучасні музично-драматичні твори – мюзикли, рок-опери тощо. Отже, актори мають володіти майстерністю драматичного, хореографічного і **вокального** мистецтва.

Саме тому вокальне виховання у нашому університеті посідає вагомe місце в освітньо-професійній підготовці акторів театру, є складовою майстерності актора. Вокальний голос розширює діапазонні можливості розмовного голосу, що може суттєво посилити сценічний образ. Завдання дисципліни «Сценічний спів» полягає в набутті вокально-виконавських навичок, оволодінні дієвим співом, у вихованні музично-естетичних смаків. Для формування всіх цих здібностей існує методика вокального виховання, що має низку складових. Це ознайомлення студентів акторського фаху з технікою співу (правильне звукоутворення, дихання, артикуляційний апарат тощо); робота над розвитком вокальної техніки, прищеплення навичок ансамблевого співу, поступове ускладнення навчально-вокального репертуару та ін. Звичайно, в одній статті неможливо зупинитись на всіх аспектах методики вокального виховання, тож зупинимось на деяких із них.

Надзвичайно зручним матеріалом, особливо на початковому етапі, у процесі оволодіння необхідними технічними й виконавськими навичками сценічного співу є **українська народна пісня**. Вона посіла важливе місце в творчій діяльності корифеїв українського театру – І. К. Карпенка-Карого, М. Л. Кропивницького, М. П. Старицького. Це народні мелодії, закладені в їхню драматургію, і використання ними українського пісенно-танцювального репертуару

у виставах, де цей репертуар виконує різні функції як засіб характеристики персонажів, висловлення їхнього душевного стану, створення певної сценічної атмосфери тощо. Звернення до національного пісенного матеріалу стало характерним явищем українського театру й ХХ століття.

Мелодико-інтонаційні звороти, співуча рідна мова сприятиме співакові-початківцю зосередити увагу на оволодінні прийомами формування звуку та звуковедення, виразності співу. До того ж співочий діапазон студентів, які щойно стали до навчання, – це десь середина того діапазону, що засвоюється без особливих зусиль.

Спершу у студентів звук зі словом координуються ще не надто добре. Тому доцільно обирати пісні прості за мелодіями, нескладного інтонаційно-ритмічного малюнка, з елементами декламаційності.

Розвитку навичок кантиленного співу сприяють протяглі ліричні народні пісні, як-от «Ніч яка місячна», «Вечір надворі», «Ой не ходи, Грицю», «Прилетіла перепілонька», «Ой не шуми, луже» та ін. Вони допомагають вмінню плавно переходити від звука до звука, зміцненню дихання. Героїчні пісні (наприклад, «Ой на горі та жінці жнуть», «Засвіт встали козаченьки», «Ой у лузі червона калина») дають змогу студентам оволодіти «атакою» звука, яка є не лише технічним прийомом, а й засобом художньої виразності. Жартівливі народні пісні сприяють розвитку рухливості, користування диханням у швидкому темпі, випрацюванню чітко-виразного подання слова. Прикладів можна назвати чимало: «Ой у вишневому садочку», «Казав мені батько», «І шумить, і гуде», «Дощик, дощик», «Женчичок-бренчичок»...

Поступово, з появою вокально-виконавських навичок, обираються пісні з більш розвинутими мелодіями, діапазоном, глибоко драматичним змістом. Серед розмаїття українських народних пісень є чимало таких, в яких поетичний зміст поданий у формі діалогу, з поєднанням драматичних і жартівливих ознак. Це, скажімо, «Ой дівчино, шумить гай», «Ой куди їдеш, Явтуше?», «Іхав козак за Дунай» та ін. Такі пісні надають можливість поєднання виразного співу і драматичної дії, вияву в студентів виконавської імпровізації та творчих пошуків.

Народні пісні слід обирати, враховуючи як технічні завдання оволодіння співом, так і їхні художньо-виражальні можливості.

Надалі вже можуть бути узяті до виконання побутові та класичні романси, мелодії яких дуже виразні й легкі для запам'ятовування. Різноплановість думок і почуттів, висловлених у них, сприятиме розвитку не лише музичних, а й акторських здібностей: творчої уяви, емоційності, здатності до перевтілення тощо. За приклад можуть слугувати такі українські романси, як «Цвіте терен», «Така її доля», «Взяв би я бандуру», романси Людмили Олександрової в обробці для голосу і фортепіано В. Заремби «Дивлюсь я на небо», «Повій, вітре, на Україну», пісні-романси легендарної Марусі Чурай «Віють вітри, віють буйні», «Чого ж вода каламутна», «Чом ти, милий, пилом припав». Це й романсові твори сучасних українських композиторів А. Кос-Анатольського («Ой ти, дівчино, з горіха зерня»), О. Білаша («Цвітуть осінні тихі небеса», «Впали роси на покоси»), Ю. Рожавської («Летять, ніби чайки»), Н. Андрієвської («Якби я вмiла вишивати»), В. Верменича («Спòмин») та ін.

У процесі роботи навчально-вокальний репертуар розширюється: вокальні номери з драматичних вистав, кінофільмів (адже вони створювались композиторами з розрахунку на голосові дані акторів), твори більш великих форм (фрагменти з оперет, нескладні номери з опер).

Важливі педагогічні принципи відбору репертуару – індивідуальний підхід до студентів, поступове й послідовне підвищення складності, одночасна увага до вокально-технічного і художнього боку виконання. Це мають бути твори різноманітні за формою і жанром, контрастні за змістом.

Засвоєння студентами вокального репертуару – складний і тривалий процес. Розучування вокальних творів зі словами відбувається із залученням різних сфер діяльності організму: інтелектуальної, слухової, емоційної. Тобто відбувається поєднання вокально-технічних засобів виразності та музично-художніх. Це робота над аналізом тексту: про що йдеться, до кого звернений, заради якої мети виконується. Це і робота над вокальною мовою: яку вона містить інформацію – смислову, емоційну. Смислову визначає розбірливість мови, дикція, артикуляція; емоційну – тембр голосу, інтонація. Органічне сполучення слова і звуку сприяє розкриттю музичного образу в поєднанні з драматичним, розвиває й конкретизує образне мислення, бачення.

У засвоєнні студентами репертуару допомагає концертмейстер, який разом з викладачем сприяє їх вокальному вихованню, звертає увагу на смисл музичних фраз, динамічних відтінків, на виразність фортепіанної партії, її взаємодію з вокальною мелодією.

Вагома увага в процесі викладання сценічного співу має приділятися оволодінню навичками *дієвого співу*, тобто вмінню діяти вокальним словом у запропонованих обставинах п'єси.

Серед виражальних засобів актора (слово, танець, жест, міміка) важливе місце посідає спів. Виконуючи будь-який вокальний твір, запропонований автором музичного рішення вистави (композитором, музичним оформлювачем), актор має донести його зміст через певну психофізичну дію: інтонацію, емоцію, підтекст, рух. Для цього викладач розробляє низку вправ, залучаючи творчі фантазії, імпровізації студентів. Матеріалом для вправ можуть бути вокалізи з контрастними емоційними епізодами, пісні й романси з фортепіанним вступом і завершенням, що надають можливість додаткових пристосувань. Кількість учасників таких етюдів може поступово зростати від одного до кількох – одиночні, парні, групові вправи. Може (знов-таки поступово) збільшуватись і кількість використаних пісень чи романсів, залежно від змісту етуду, характеру персонажів, їх взаємостосунків. Врешті-решт доцільно включати фрагментарно до вправ розмовні діалоги, пластично-танцювальні рухи, а також застосовувати певні предмети, що урізноманітнюють сприйняття змісту. Адже в роботі актора у драматичному театрі потрібна ритмічна взаємодія музики, слова, жесту.

Ще один аспект вокального виховання драматичних акторів – питання розвитку *музичності*, що стає дедалі актуальнішим з огляду на появу на сценах драматичних театрів нових музично-драматичних жанрів, таких як мюзикл, зонг-опера, рок-опера та ін.

Музичність – це одна з необхідних якостей обдарування актора. В ній поєднуються різні властивості людської природи: природжений хист, здобуте вміння, навик, особливості темпераменту; і всі вони потребують розвитку в процесі навчання, вдосконалення практикою. Вихований бути музично-чутливим, актор стане справжнім помічником режисера-постановника.

Висновки. Сьогоднішня жанрова палітра драматичних театрів України досить різноманіт-

на; поряд із суто драматичними виставами вона включає й музично-драматичні: оперети, водевілі, мюзикли, рок-опери. Сучасні актори повинні володіти майстерністю драматичного і вокального мистецтва, виявляти характери персонажів не тільки через драматичну дію, а й через музику: спів, музичну інтонацію, ритмічну взаємодію музики і слова. Саме на це спрямована навчальна дисципліна «Сценічний спів», завдання якої полягає в набутті технічних і художньо-виконавських навичок, в оволодінні дієвим співом, в розвитку музичності, що, по суті, є проявом артистизму. Вокальне виховання є вагомою складовою освітньо-професійної підготовки акторів театру..

Джерела та література

- Антонюк, А. (2020). *Постановка голосу: навчальний посібник для студентів ВНЗ*. Київ: Українська ідея. 68 с.
- Бень, Г. (2019/20). *Робоча програма навчальної дисципліни «Вокал»*. Львів: НУ імені Івана Франка. 21 с.
- Гринь, Л. (2011). *Теоретико-методичні основи вокальної педагогіки майбутнього актора*. Запоріжжя: ЗНУ.
- Кузьмічова, В. (2020). *Конспект лекцій до практичних занять з курсу «Методика викладання дисциплін кваліфікації (вокал)»*. Харків: НПУ імені Г. С. Сковороди. 54 с.
- Можайкіна, Н. (2013). *Методика викладання вокалу: навчально-методичний комплекс*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Прищеп, О. (2018). *Методика викладання вокалу у ЗВО: методичні вказівки до практичних занять*. Чернігів: НУ «Чернігівський колегіум». 30 с.
- Прохорова, Л. (2006). *Українська естрадна вокальна школа: навчальний посібник*. Вінниця: Нова книга. 384 с.
- Тетеря, В. (2018). *Робоча програма навчальної дисципліни «Сольний спів»*. Київ: НПУ імені Бориса Грінченка. 11 с.
- Фількевич, Г., Курбанов, В., Зінюк, З., Третяк, Л. (1994). *Музика і драматичний театр: конспект лекцій для студентів факультету театрального мистецтва*. Київ: КДІТМ. 72 с.

References

- Antonyuk, A. (2000). *Postanovka golosu: navchalniy posibnik dlya studentiv VNZ* [Statement of voice: tutorial for students VNZ]. Kyiv: Ukrainian idea. 68 p. [in Ukrainian]

- Ben, G. (2019/20). *Robocha programa navchalnoyi distsiplini «Vokal»* [Working program of the academic discipline «Vocal»]. Lviv: Ivan Franko National University. 21 p. [in Ukrainian]
- Hryn L. (2011). *Teoretiko-metodichni osnovi vokalnoyi pedagogiki maybutnogo aktora* [Theoretical and methodological foundations of vocal pedagogy of the future actor]. Zaporizhzhia: ZNU. [in Ukrainian]
- Kuzmicheva, V. (2020). *Konspekt lektsiy do praktichnih zanyat z kursu «Metodika vikladannya distsiplin kvalifikatsii (vokal)»* [Summary of lectures for practical classes on the course «Methods of teaching subjects of qualification (vocal)»]. Kharkiv: H.S. Skovoroda NPU. 54 p. [in Ukrainian]
- Mozhaikina, N. (2013). *Metodika vikladannya vokalu: navchalno-metodichniy kompleks* [Methods of teaching vocal: educational and methodological complex]. Kyiv: M.P. Dragomanov NPU. [in Ukrainian]
- Pryshchepa, O. (2018). *Metodika vikladannya vokalu u ZVO: metodichni vkazivki do praktichnih zanyat* [Methods of teaching vocal in the university; methodological instructions for practical classes]. Chernihiv: NV «Chernihiv Collegium». 30 p. [in Ukrainian]
- Prochorova, L. (2006). *Ukrayinska estradna vokalna shkola: navchalniy posibnik* [Ukrainian pop vocal school: a textbook]. Vinnytsia: New book. 384 p. [in Ukrainian]
- Teteria, V. (2018). *Robocha programa navchalnoyi distsiplini «Solny spiv»* [Work programme of the discipline «Solo Singing»]. Kyiv: Borys Grinchenko NPU. 11 p. [in Ukrainian]
- Filkevich, G. Kurbanov V. Zinyuk Z. Tretyak L. (1994). *Muzika i dramatichniy teatr: konspekt lektsiy dlya studentiv fakultetu teatralnogo mistetstva* [Music and drama theater: summary of lecture for students of the Faculty of Theater Arts]. Kyiv: KDITM. 72 p. [in Ukrainian]

Mykhailo Nagorny

The role of vocal education in educational and professional training theater actors

Problem statement and its relevance. Aspects of contacts and interaction between music and theatre: music in the work of a director, composer and theatre, the audience's perception of music in the context of a performance. An important aspect of our topic is music in the work of an actor. The diversity of the genre palette of the repertoire of contemporary drama theatre (drama, comedy, musical, rock opera); requires actors to master both dramatic and musical art. That is why the issues of vocal education of students, the importance of the discipline «Stage Singing» in the educational and professional training of future actors are relevant. The purpose of the article is to outline a number of issues of the methodology of vocal education of actors (the role of Ukrainian folk songs in the acquisition of technical and artistic performance skills; mastering effective singing; principles of selecting training repertoire; development of musicality as one of the necessary qualities of an actor, etc.).

Analysis of recent and publications. Various aspects of vocal pedagogy are covered on the websites of higher education institutions of culture and arts and universities with music departments of various kinds. This is a methodology for teaching academic and pop vocals: L. Prochorova (Vinnytsia, 2006), N. Drozhzhyna (Yalta, 2007), V. Teteria and O. Martsynkivskyi (Kyiv, 2017-18), V. Kuzmichova (Kharkiv, 2020). The issues of vocal teaching methods for future music and singing teachers are being developed by teachers of pedagogical and humanitarian universities: Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi, V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv, Taras Shevchenko Chernihiv Collegium, Dragomanov Kyiv, Pavlo Tychyna Uman, and a number of others. The number of publications on the methodology of vocal education of drama theatre actors is quite limited. Among them are the works of L. Hryn (Zaporizhzhia), dedicated to the issues of diagnostics of vocal voice formation (2011), thematic and methodological foundations of vocal pedagogy (2011), etc. This is also the curriculum of the discipline «Vocal» by H. Ben, a lecturer at the Department of Theatre Studies and Acting at the Ivan Franko National University of Lviv (2019/20), with necessary and interesting topics for classes, such as the culture of speech in singing, stylistic features of vocal and theatrical genres. Of course, there are many questions about the methodology of vocal education for actors; they need to be developed and published.

Keywords: stage singing, Ukrainian folk song, musicality, effective singing, new genre palette.